

Streektaalfunctionaris Siemon Reker promoveert op werkwoord 'hoeven'

Het Gronings in beweging

'Het Groninger werkwoordsysteem en 'hoeven': synchrone verbale morfologie in verandering' is de titel van het proefschrift waarmee Siemon Reker deze week bij de Faculteit der Letteren de doctorstitel hoopt te verkrijgen. Het is het eerste proefschrift over een Groningstalig onderwerp dat deze eeuw aan de RUG verdedigd wordt, en in totaal pas de derde maal dat het Gronings onderwerp is van een dissertatie.

Frank den Hollander

In 1984 werd Siemon Reker aangesteld in de unieke functie van streektaalfunctionaris. Voor 90 procent betaald door de provincie Groningen, en voor 10 procent door de Letterenfaculteit, was het zijn taak enerzijds het Gronings te stimuleren en te 'promoten', en anderzijds taalkundig onderzoek naar het Gronings te doen. In de praktijk verbleef Reker drie dagen van de week bij de Stichting Grunneger Toal, en was hij twee dagen per week 'wetenschappelijk actief' bij het Nedersaksisch Instituut.

Ondanks deze soms ongemakkelijke opsplitsing van bezigheden ligt dan nu Rekers proefschrift in de winkel. Op basis van een enorme hoeveelheid gegevens, die werden verzameld met behulp van ruim vijfhonderd Groningstalige 'correspondenten', heeft hij een nieuwe analyse gemaakt van de werking van het werkwoordsysteem in het Gronings. Aan de hand van het werkwoord 'hoeven' wordt aangetoond dat de streektaal niet zomaar door toevalligheden verandert, maar dat dit 'stelselmatig' gebeurt, dus volgens bepaalde regels.

Synchroon

In de taalkunde is het lange tijd gebruikelijk geweest om bij het beschrijven van een werkwoordsysteem uit te gaan van de geschiedenis ervan (*Ablautreihen*); in de loop van de tijd veranderen woordvormen via onder andere bepaalde klinkerverschuivingen naar de huidige vorm. Reker denkt echter (met anderen) dat het nuttig is om op louter contemporaine basis naar taal te kijken: hoe zit het systeem nu in elkaar, hoe functioneert de grammatica op dit moment voor de *native speaker* die geen kennis heeft van het verleden? Vandaar het woord *synchroon* in de ondertitel van het proefschrift, in tegenstelling tot *diachroon*, 'door de tijd heen.'

Reker in een gesprek naar aanleiding van zijn promotie: "Op basis van werkelijk pakken vol informatie van ruim vijfhonderd correspondenten ben ik tot het werkwoordsysteem gekomen. In de antwoorden op de hen toegestuurde vragenlijsten begon het werkwoord 'hoeven' mij te intrigeren. Dit is voor onderzoek van taalveranderingen een zeer geschikt werkwoord, omdat het meestal bijna niet opvalt in een zin. Het komt vrijwel niet los voor, maar moet altijd gesteund worden door andere werkwoorden, soms zelfs twee.

"Alle mogelijke vormen en varianten van 'hoeven' bleken voor te komen, en ik wilde deze tohuwaboju, deze

'baaiert van rotzooi' waar ik niets van kon maken, proberen te vatten in regels.

"Langzamerhand heb ik het in kaart gebracht. Toen ik dacht door te hebben hoe het met het werkwoord 'hoeven' zat, heb ik een algemeen werkwoordsysteem gemaakt. De ontwikkelingen met 'hoeven' bleken daar verrassenderwijs prachtig in te passen."

Stelselmatig

Reker onderscheidt in het Gronings vijf typen werkwoorden, waarvan er één niet relevant is voor het onderzoek, omdat de stam ervan uitgaat op een klinker (*kwastjen*, van het woord *kwastje*: 'verven'). De andere vier zijn samen te vatten als: geheel onregelmatig ('brengen'), grotendeels onregelmatig ('grijpen'), zwakke werkwoorden zoals 'werken', en de groep 'vloeken': met een klinkerwisseling in de tegenwoordige tijd ('ik vluik — doe vlukst'), maar een zwakke verleden tijd op basis daarvan ('vlukte').

De belangrijkste bevinding uit Rekers proefschrift is nu, dat het werkwoord 'hoeven' in het Gronings een ontwikkeling doormaakt van volstrekt onregelmatig, via tussenstadia, naar puur regelmatig (zie het schema), en dat dit gebeurt volgens duidelijke regels, zij het per regio in een verschillend tempo. De eerste stelling bij het proefschrift luidt dan ook: *Taal verandert stelselmatig*. Het zal duidelijk zijn dat Reker hier vooral doelt op het *stelsel*, het systeem waarmee de taal verandert.

Reker: "Je ziet dat de oudste correspondenten zeer onregelmatige vormen gebruiken, en de jongste correspondenten louter de regelmatige — en die verschillende generaties gebruiken al die verschillende vormen op dit moment naast elkaar! Dat bedoel ik met *synchrone verandering*: de taal is nu in beweging. En de synchrone beschrijving van het werkwoordelijk systeem loopt volstrekt parallel met wat er bij 'hoeven' op dit moment aan de gang is. Van generatie op generatie worden, uiteraard onbewust, heel kleine, logische stapjes gezet, een mechaniek dat zichzelf verder genereert.

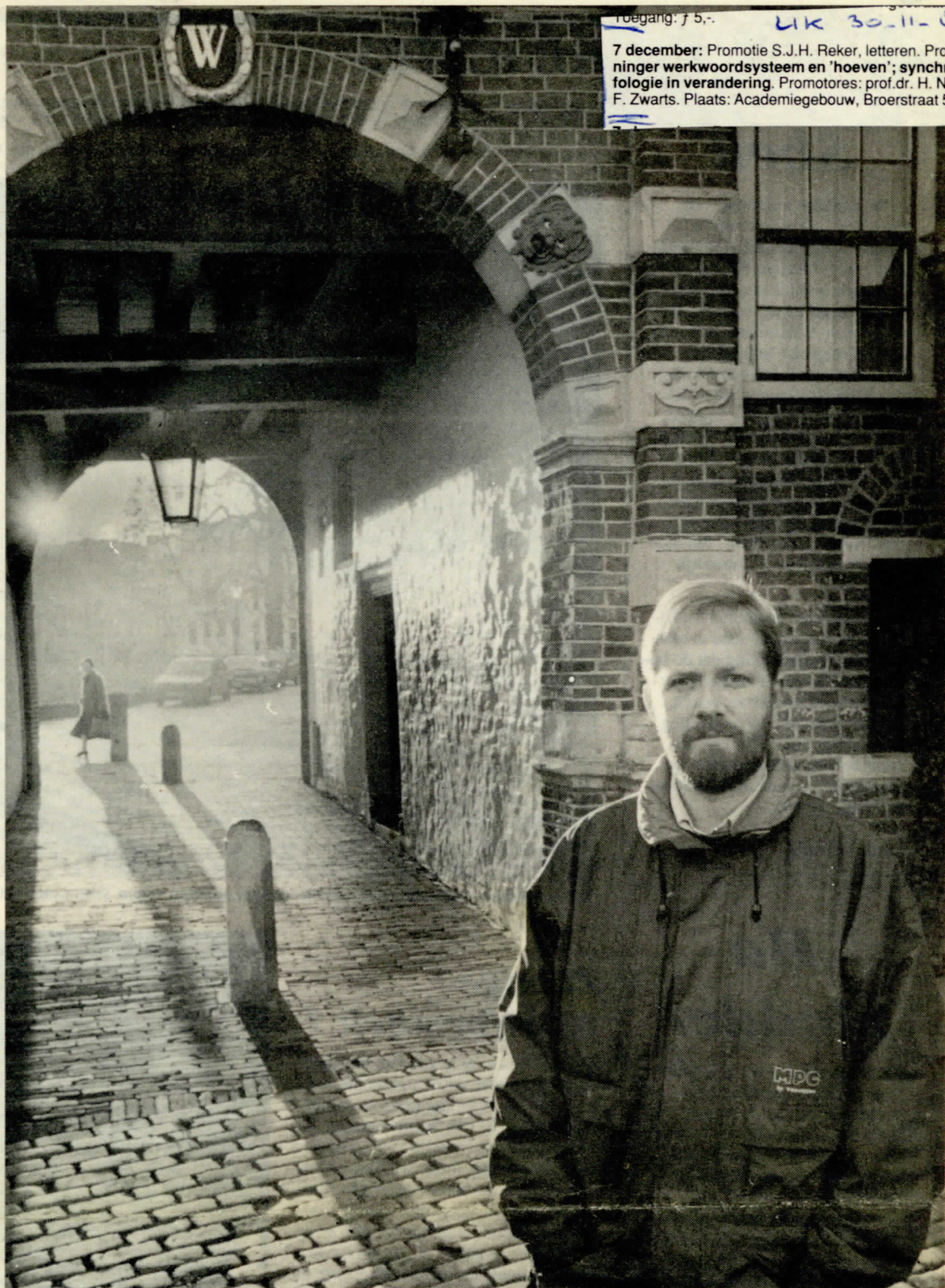
"Aan de ene kant zijn er dus klankregels van het Groningse werkwoordsysteem die ervoor zorgen dat het logisch is dat er iets met dat werkwoord gebeurt, ook al is het onregelmatig, en aan de andere kant zie je de onzekerheid van de mensen daarover, en in die onzekerheid gaan ze stap voor stap naar regelmaat zoeken.

"Het belangrijke van dit onderzoek zit hem in het volstrekt kijken naar nu. Iemand die geschiedenis studeert, moet volgens mij nu ook zijn klassieke geschiedenis even weggelassen, omdat er zo vreselijk veel gebeurt in Oost Europa. Je moet er even bij zijn, en zo is het hier ook. De zaak is geweldig in beweging, en het is fantastisch om te zien hoe prachtig het systeem taal in elkaar zit."

Huif en huf

Hoe komt het dat het Gronings nu zo in beweging is?

"Na de Tweede Wereldoorlog is de wereld snel groter geworden. Je moest vooruit, scholing werd belangrijker, en in de thuissituatie werd steeds minder dialect gesproken. De positie van het dialect wordt sociaal gezien volstrekt anders. Correctie is thuis niet meer aan de orde, en op straat en op het voetbalveld gaat niet iemand tegen je zeggen: Zeg, het is 'ik huif', en niet 'ik huf'! Zo krijg je een heel natuurlijke ontwikkeling. Er

Siemon Reker: "Streektaal verandert niet zomaar toevallig..."

Foto Elmer Spaargaren

	presens		preteritum	participium
	1e sg	3e sg		
1)	HUIF	HUIFT	HUF	HUFD
			↓	
2)	HUIF	HUIFT	HUIFDE	HUFD
			↓	
3)	HUIF	HUFT	HUIFDE	HUFD
			↓	
4)	HUIF	HUFT	HUFDE	HUFD
	↓			
	HUF	HUFT	HUFDE	HUFD

is nauwelijks een remmende factor aanwezig dan van het systeem zelf." Dat is mooi voor het onderzoek, maar betekent wel dat het dialect op zijn retour is.

"Ja, kwantitatief wel. Er zijn steeds minder mensen die het gaan spreken, en het Gronings is duidelijk aan het vernederlandsen. Over een tijdje zal het Gronings volstrekt anders klinken dan het Gronings van zoveel jaar geleden. Dat zal een emotioneel probleem worden, en dat is er ook de oorzaak van dat de provincie Groningen dit soort onderzoeken betaalt. Maar voor een onderzoeker zijn dit soort veranderingen natuurlijk om van te smullen."

Correspondenten

Voor zijn onderzoek (en ten behoeve van andere gelijklopende of nog uit te voeren onderzoeken) heeft Reker gebruik gemaakt van ruim vijfhonderd correspondenten in en zelfs buiten de provincie Groningen. Jarenlang kre-

gen zij regelmatig vragenlijsten toegestuurd. Soms bestond zo'n lijst louter uit korte zinnestjes die men moest vertalen, maar er werd ook gevraagd naar bijvoorbeeld bloemennamen of rijtjes werkwoordvervoegingen. Om uit te zoeken welke variant van het Gronings een correspondent sprak (iemand uit Loppersum kan bijvoorbeeld opgegroeid zijn in Stadskanaal) werd gevraagd de zin 'Het kind ligt op de bank' te vertalen in het Gronings.

"Dat is niks anders dan een Sjobbolet-zin. Zoals in de oorlog *Scheveningen* als wachtwoord gebruikt werd, zo moesten ergens in het Oude Testament mensen *sjobbolet* zeggen om te kijken of ze van de verkeerde partij waren. Het is dus een truc om aan iemands taal te kunnen horen waar hij vandaan komt.

"Als je bedenkt dat er bij de laatste vragenronde nog boven de vijfhonderd mensen meededen, dan is dat om van te watertanden. Ik denk wel dat er gedacht moet worden aan het

verversen van de groep als geheel, want mensen die langdurig vragenlijsten invullen zullen zich al gauw echt op taal gaan richten en niet meer zo onbevooroordeeld antwoorden geven."

De correspondenten werden opgedeeld in vier leeftijdsgroepen. "De dialectologie heeft heel lang gewerkt met zeer oude informanten; je moest de boer op om het dialect nog net even te vangen. Maar behalve geografische varianten zijn er ook zeer duidelijk varianten die met leeftijd te maken hebben."

Grammatica

Het is de bedoeling dat Siemon Reker zich vanaf volgend jaar bijna full-time met onderzoek zal gaan bezighouden. "De provincie Groningen wil mij vijf jaar lang vrij maken om een Groninger grammatica te maken. Dan moet ik als streektaalfunctionaris dus opgevolgd worden. Zelf wil ik graag vier dagen per week aan onderzoek spenderen. Ik ben ook heel blij dat ik dat kan gaan doen, want je moet natuurlijk goed bedenken dat ik in een hoek van de faculteit zit, waar de afgelopen jaren de hardste klappen zijn uitgedeeld. Als je dan zo'n onderzoek doet, en je mag je stekje houden in de meest gepakte vakgroep van de faculteit, mag je heel blij zijn.

"De combinatie van de twee functies vond ik het moeilijkste; het waren echt tropenjaren om hier te zitten. Je moet rust hebben, en niet achter de voden gezeten worden door iemand uit Borgercompagnie die de betekenis van een bepaald woord wil weten, of de huisvrouwenvereniging in Tjamsweer die je wil strikken voor een lezing. Ik zie er echt naar uit om die baan te splitsen; zeker op den duur geeft dat onderzoeken me meer bevrediging. Het was een leuke tijd, maar aldoor dat moeten... *hoeven* is beter!"

Toegang: f 5,-

Lik 30-11-89

7 december: Promotie S.J.H. Reker, letteren. Proefschrift: Het Groninger werkwoordsysteem en 'hoeven'; synchrone verbale morfologie in verandering. Promotores: prof.dr. H. Niebaum en prof. F. Zwarts. Plaats: Academiegebouw, Broerstraat 5. Tijd: 13.15